

SOLDAAT SCHWEJK IN VLAANDEREN

Sjwék, of zo klinkt het als ik te pletter sla
 door Theater Antigone en het Martha! Tentatief

Trompetgeschal. Vanop metershoge stellingen kijken twee doeken met Albert en Elizabeth ons statieportretgewijs aan. Een lappenpop (Bismarck) zoekt van de rechtertoren naar de linker recht het verhaal en begin van de Eerste Wereldoorlog in. We schrijven dinsdag 18 augustus 2004 rond negen uur 's avonds op de speelplaats van het Atheneum van Antwerpen aan de Rooseveltplaats. Een wat stuntelige milicien - die de hoofdverteller zal blijken - kondigt aan wat zich voor de ogen van de toeschouwers afspeelt gaat - "*De glorieuze belevenissen van de brave soldaat Sjwék in de Grootte Oorlog, een vrolijk toneelstuk in elfendertig meeslepende taferelen en enige komische interludia*".

De keuze voor het Atheneum van Antwerpen is niet willekeurig. Behalve het feit dat spelen op locatie ondertussen karakteristiek is geworden voor het Martha! Tentatief (zie hun vorige voorstellingen als *Elias of het gevecht met de nachtegaal* (1996), gespeeld in het voormalig Militair Hospitaal in Antwerpen, *DAT ... DAT* (1996) in de huidige hangar van Panamarenko in Borgerhout en *De Zoologie* (2002-2003) in de Zoo van Antwerpen), roept deze in het hart van de stad gelegen en recent afgebrande locatie vanaf de eerste aanblik een soort platgebombardeed wasteland op. In de open lucht lijkt het alsof de toeschouwers kwetsbare Duitse doelwitten worden, verzameld op de binnenplaats van een school. Het spelen in een open ruimte maakt verder dat er geen off en on stage is. Het is alsof acteurs en toeschouwers zich op het slagveld bevinden waar geen ontkomen aan is. Deze laatsten bevinden zich op een tribune die uitziet over een erg ruim decor (zowel in de breedte, diepte als hoogte) dat be- en verwondering opwekt, opgebouwd als het is uit aardappelkisten (alvast een eerste ridiculiserende referentie naar het instituut leger) die opgestapeld zijn al ware het zandzakken en dienst doen als een soort multifunctionele trukendoos ter ondersteuning van datgene wat uitgebeeld wordt. Verder merken we landkaarten op van België en Europa ten tijde van de Eerste Wereldoorlog, etalagepoppen (kanonnenvlees), foto's van historische figuren, een bureau, en een groot projectiescherm.

Het chaotische begin - met een hectische opeenvolging van knallen, landkaarten die troepenbewegingen illustreren, dozen die openvallen, poppen die neergeschoten worden en een op- en afgaan van allerhande personages - grijpt de toeschouwer direct bij het nekvel. We volgen Kadet Ferket (Vital Baeken) en sol-

daat Sjwék (Geert Six) die zich willen aandienen om het vaderland België te verdedigen. Vol enthousiasme gaan ze op zoek naar het formulier A38 waarbij ze op Kafkaïaanse wijze van het bureaucratische kastje naar de muur worden gestuurd en het verschil tussen de ambitieuze Ferket en nonchalante Sjwék zich openbaart. Ondertussen verhaalt een vrouwelijke verteller, visueel ondersteund door allereerste technische machinerieën en geprojecteerde stukken documentaire film, afgewisseld met schitterende, in een expressionistisch idioom gevatte stukjes fictiefilm, chronologisch de evolutie van de oorlog aan de hand van enkele historische ijkpunten van het Belgische frontleven. Een dubbel of parallel verhaal dat de fictieve queeste van Kadet Ferket en Sjwék tegen een historische context plaatst en het publiek zowel meevoert maar als inzicht verschaft in feitelijke sleutelmomente van het Belgische frontleven.

Zo komen de twee protagonisten op hun queeste naar formulier A38 sluiswachter Karel Cogge tegen, de man die ervoor zorgde dat de Duitse opmars gestuit werd en in feite de stellingenoorlog inleidde. Na de val immers van het 'reduit national' Antwerpen eind oktober 1914, had Albert I het bevel gegeven tot het terugtrekken achter de rivier de IJzer. Daar streed het restant van het Belgische leger gedurende twee weken tegen de oprukkende Duitse legers. Toen de situatie door de Duitse overmacht niet langer houdbaar was en het front dreigde doorbroken te worden, herinnerde sluiswachter Karel Cogge de militaire overheden eraan dat in vroegere oorlogen de onderwaterzetting een vruchtbare tactiek was gebleken. Karel Cogge had ervaring opgedaan als toezichter bij de noordwatering in Veurne en gaf de technische richtlijnen voor de inundatie van de IJzervlakte in het najaar van 1914. Dit historisch feit wordt te berde gebracht door deze legendarische figuur in een soort traditionele stand-up sketch te doen twijfelen tussen twee ontstekers met gelijkaardig nummers, zodat hij ze steeds door elkaar haspelt. Sjwék komt hem met een extreem vergezocht ezelsbruggetje te hulp zodat Karel Cogge zich het juiste nummer herinnert en als het ware 'per ongeluk' de vlakte onder water zet. De regisseur verweeft zo op een geniaal grappige wijze fictie en realiteit en doorprijkt op subtiele wijze om het even welke militaire tactiek en de logica van het oorlogsvoeren in het algemeen.

Dit doorprikken en ridiculiseren van de oorlogslogica gebeurt in de eerste plaats door de vervreemdende manier van spelen die samen met de monumentale locatie en het indrukwekkende decor de kracht van het stuk uitmaakt. De burleske acteerstijl, met een overdreven, breedvoerige gestiek en mimiek, neigt naar slapstick en speelt - vaak aangevuld met een sappig Antwerps dialect - zwaar op effect om de lachers op de hand krijgen. Vooral bij de twee hoofdpersonages is dit het geval. Het is ook in de wisselwerking tussen deze twee dat de sleutel tot

het stuk ligt. *Sjwék, of zo klinkt het als ik te pletter sla* wil immers de waanzin en de chaos van een oorlog beschrijven en chaos toont men vaak het best door hem te contrasteren met orde. Die orde wordt in dit stuk verpersoonlijkt in de figuur van Kadet Ferket, een jonge en ambitieuze bataljonsgeschiedschrijver en in alle opzichten de tegenpool van Sjwék. Hij wordt constant gegrepen door de glorie van het oorlogsvoeren, ziet voor zichzelf een briljante carrière als oorlogsheld weggelegd en is immer loyaal aan zijn militaire oversten, zoals in de scène waarin hij opgepakt wordt door een fanatieke champetter die Ferket in een hilarische spraakverwarring terechtwijst. Als hij op een dag de opdracht krijgt de belevenissen van soldaat Sjwék voor het nageslacht vast te leggen, wijdt hij zich daaraan met een doorzettingsvermogen een betere zaak waardig.

Deze Ferket brengt als het ware structuur in de oorlog en het verhaal. Hij beschrijft nauwgezet de tocht van soldaat Sjwék naar het front en beweegt hemel en aarde om de situatie zo heldhaftig en rooskleurig mogelijk voor te stellen. Bovenal verdedigt hij de officiële en goedgekeurde lezing der feiten. Deze orde wordt door Sjwék op geniale wijze ontregeld door bevelen al te letterlijk te nemen en tot in het absurde uit te voeren of door de ware toedracht der feiten fijntjes aan het licht te brengen. De ondermijnende kracht van Sjwék besmet eenieder die hij ontmoet. Soldaten worden moedeloos en onzeker. Officieren worden kinds. Korporaals worden gek. Generaals sneuvelen. Kadet Ferket krijgt keer op keer de schuld voor de fratsen van Sjwék en wordt steeds opnieuw gedegradeerd tot hij weer gewoon soldaat is, waardoor hij meer en meer zijn zinnen verliest.

Sjwéks ondermijnende kracht wordt op die manier ook van toepassing op de ordebrenger en dus op de vertelling an sich, zodat de vertelstructuur stilaan barsten begint te vertonen en zijsprongen maakt. Hoe dichter Sjwék het front nadert, hoe meer de vertelmaschine ontregeld raakt, en net op het moment dat de tafereelstructuur een keurslijf dreigt te worden ontspoort ze om op Sjwékiaanse wijze te exploderen zoals ook de wereld rondom hen compleet ontploft.

In een krankzinnige slotsequens zijn we aanbeland bij de slag om Passendaele waar gewoon soldaat Ferket zal sneuvelen. Scenografisch wordt het licht gedempt, Bengaals vuur afgestoken en de geluidseffecten door de verstillings- en echomachine vervormd. De acteurs kijken wezenloos voor zich uit en hakkelen of fluisteren hun regels tekst. De derde slag om Ieper is de herinnering ingegaan als een van de gruwelijkste veldslagen uit de geschiedenis. Bij deze slag waarvan het strategisch nut zeer omstreden was vielen naar schatting een half miljoen slachtoffers (doden, gewonden en vermisten), door vijandelijk vuur of door verdrinking in de Vlaamse modder.

Het stuk werd losjes gebaseerd op de roman *De lotgevallen van de brave soldaat Schwejk* van Jaroslav Hasek die met Schwejk een universeel archetype schiep, een schijnbaar argeloze en altijd vriendelijke soldaat die, door elk bevel letterlijk te nemen en tot in het absurde uit te voeren, het militarisme en de oorlogslogica te kakken zet. Deze Sjwék is echter een op en top Belgische frontsoldaat uit "het elfendertigste regiment racing-zuidwest-vlaanderen" die vecht in de loopgravenoorlog van 1914-1918. Samen met hem maken we de grote trek doorheen Vlaanderen mee. De brute inval van de Duitse legers. De slag bij Luik. De belegering van de vestingstad Antwerpen. Uiteindelijk belanden in de loopgraven in het front aan de Westhoek, waar Sjwék de hand blijkt te hebben in de toeneemende demotivatie, wanhoop en ontbering van de Belgische troepen. *Sjwék, of zo klinkt het als ik te pletter sla* wil de nadruk leggen op de ontwrichtende kracht van de figuur Sjwék. Naarmate het stuk vordert wordt duidelijk dat Sjwék erin slaagt de militaire orde en logica te ontwrichten. Naar het einde toe - bij de episode die zich werkelijk aan het front afspeelt - is Sjwék de enige die blijft lachen terwijl rondom hem dagelijks honderden jonge mannen sneuvelen, zoals zijn maat en compagnon de route Kadet Ferket. Sjwék verandert van een olijke vrolijkwaard in een grimmig en onaards wezen aangetast door de oorlogswaanzin.

Regisseur Bart Van Nuffelen ziet in Sjwék een vriend van Don Quichote. De duidelijkste verwantschap tussen beiden is volgens hem hun vermogen te ontsnappen aan alle wetten, conventies en orde die ons - gewone stervelingen - in staat stellen het leven enige zin te geven. Door zich op de fundamentele manier buiten dat ordesysteem te bewegen, tonen zij in één moeite met huiveringwekkende precisie de absurditeit van dat systeem aan. Hij stelt dat zowel Sjwék als Don Quichote de zin van het leven ondergraven met als even opmerkelijk als belangwekkend verschil tussen beiden de aard van hun verstoring. Bij Don Quichote ligt de waanzin verscholen in zichzelf en wel op dusdanige wijze dat meer escapistische zielen wel eens dromen van wat meer Don Quichote in zichzelf. Uiteindelijk zal Don Quichote sterven van ouderdom maar evenzo aan het onvermogen van de hem omringende wereld om te zijn zoals De Ridder van de Droevige Figuur zich die voorstelde en wenste.

Van Nuffelen koos ervoor om bij de brave soldaat Sjwék de verstoring in de tegenovergestelde richting te laten werken. Niet Sjwék zelf gaat ten onder aan het wezenlijk verschil tussen zichzelf en de hem omringende wereld, maar het is integendeel de wereld zelf die ten onder gaat aan chaos en waanzin wat van Sjwék een oneindig grimmiger verhaal maakt. Een verhaal zonder hoop in een tijdperk zonder hoop. De wereld die hij bewoont gaat ten onder aan chaos. Sjwéks wereld wordt bevolkt door lage, domme en wrede mensen in een ontaarde en normloze

wereld. Er is geen held te vinden, geen warme persoonlijkheid, geen rechtschapen mens. De orde is idioot en tegen de mensen gericht. De orde is een machine die mensenlevens vermorzelt. En net die orde wordt door Sjúwék aangevallen. Niet frontaal. Niet guerilla-gewijs. Wel door het ontsnappen aan alle mogelijke conventies der krijgskunde om alzo een even onverwachte als glorieuze overwinning te behalen.

Filip BAEYENS

Sjúwék, of zo klinkt het als ik te pletter sla. Co-productie Theater Antigone en Martha!Tentatief i.s.m. Zomer van Antwerpen.

Tekst: Bart Van Nuffelen; regie: Geert Six en Bart Van Nuffelen; decor: Manu Siebens. Première: Antwerpen, 3 augustus 2004.